

Бабенко Вікторія Вікторівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
*Науковий керівник: Шармар Ольга
Михайлівна*, доцент кафедри кримінального
права Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Довічне позбавлення волі є найсуворішим видом покарання вітчизняного кримінального законодавства. Його суть полягає у ізоляції винної особи від суспільства з необмеженою строковістю застосування. Даний вид покарання є альтернативою смертній карі та призначається у виняткових випадках, коли суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Станом на тепер виникають дискусії щодо доцільності застосування довічного позбавлення волі та порушуються питання щодо чітких умов звільнення від цього покарання.

Так, у чинному законодавстві, яке регламентує помилування залишаються не вирішеними проблеми визначення конкретних строків, після спливу яких під час відбуття покарання можливо звернутися засудженому про помилування у вигляді заміни не відбутої частини покаранням більш м'яким чи звільнення від відбування покарання за вчинення кримінального правопорушення [1, с. 109].

Питання особливостей відбування та звільнення від покарання у виді довічного позбавлення волі засудженими досліджувалося у працях багатьох науковців та вчених, таких як: О.О. Антонов, В.І. Баранов, І.Г. Богатирьов, О.В. Беца, О.П. Детков, І.І. Карпец, Г.Л. Мінаков, Л.О. Мостепанюк, Ю.А. Пономаренко, В.І. Селіверстов, А.Х. Степанюк, Ю.М. Ткачевський, В.М. Трубников, О.І. Фролов, М.І. Хавронюк, О.М. Шармар та ін.

Відтак постають проблеми щодо відсутності чіткої регламентації щодо звільнення засудженого від довічного позбавлення волі, що порушує права засудженого. Останнім Рішенням Конституційний Суд України визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), ч. 1 ст. 81, ч. 1 ст. 82 КК України в тім, що вони «унеможливають їх застосування до осіб, яких засуджено до відбування покарання у вигляді довічного позбавлення волі» [2, с. 29]. В своєму рішенні КСУ спирається на практику Європейського суду з прав людини та ряду європейських держав.

У КК України ч. 1 ст. 81, ч. 1 ст. 82 з метою приведення у відповідність до Конституції України, а також з огляду на міжнародні зобов'язання, що їх взяла на себе Україна шляхом набуття членства в Раді Європи було внесено вищевказані зміни. Також, КСУ зазначає, що обов'язком Верховної Ради України є законодавчо забезпечити реалістичну перспективу звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

Слід зазначити, що КСУ визначає довічне позбавлення волі як вид кримінального покарання, таким, що «не суперечить приписам частини першої статті 3, статті 23, частини другої статті 28 Конституції України, якщо засудженому до такого виду покарання на законодавчому рівні гарантовано право на дострокове звільнення від відбування такого покарання та/або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням» [2, с. 27]. Таким чином КСУ передбачає застосування покарання у виді довічного позбавлення волі з урахуванням права на надію, яке передбачене ЄСПЛ.

ЄСПЛ передбачає так зване «право на надію», зокрема, у справі «Вінтер проти Сполученого Королівства», посилаючись на ст. 3 Конвенції. Дане положення отримало тлумачення ЄСПЛ як «вимогу до перегляду покарання у виді довічного позбавлення волі шляхом застосування процедури, яка дозволяє внутрішнім органам державної влади розглядати питання легітимності подальшого утримання заявника під вартою, враховуючи вагомість змін у його поведінці» [3]. Надія є одним із основних аспектів людської особистості, у якому закладено можливість очікувати зменшення строків покарання, помилування чи умовно-дострокового звільнення від покарання.

Водночас довічне позбавлення волі особи без подальшої можливості її звільнення означає урівняння строку довічного позбавлення волі з позбавленням волі до завершення природного життя людини, а отже, заперечує не тільки мету покарання, а й саму сутність людської гідності, ставить під сумнів її абсолютний характер та становить порушення позитивного обов'язку держави захищати гідність людини, а отже, не відповідає положенням Конституції України та ЄСПЛ щодо права на надію.

На даний момент в Україні право на надію юридично закріплене у КК України трьома підставами звільнення від довічного позбавлення волі – у разі настання у засудженого тяжкого захворювання, помилування та декриміналізація діяння, за яке передбачене довічне позбавлення волі. Жодна з підстав не є досконалою, і такою, яка б забезпечила нормальне функціонування процесу звільнення від довічного позбавлення волі. Фактично таке звільнення, як показує практика, є неможливим, адже за майже 20 років існування чинного КК України було помилувано лише 3 особи. Як зазначає Ю. Пономаренко: «згідно з відкритими джерелами, від цього виду покарання одна особа була звільнена у зв'язку з хворобою і дві – на підставі указів Президента України про помилування» [4, с. 514].

У зв'язку з цим постає питання про удосконалення системи звільнення від довічного позбавлення волі та зменшення випадків застосування такого виду покарання.

Так, п. 5 Положення про порядок здійснення помилування передбачає, що «особи, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві й більше судимостей за вчинення умисних злочинів... можуть бути помилувані у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин» [5]. До цієї категорії явно належать усі засуджені до довічного позбавлення волі. Законодавець не визначає, що розуміється під «винятковими випадками» й «надзвичайними обставинами».

Отже, нововведеннями, що були внесені до ст. 81 та ст. 82 відбулися певні зміни до проблем звільнення від довічного позбавлення волі, але не вирішено їх повною мірою. Своїм Рішенням КСУ визначає, що обов'язком Верховної Ради України є законодавчо забезпечити реалістичну перспективу звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

На даний момент, існує необхідність вдосконалення положень щодо можливості звільнення від довічного позбавлення волі з урахуванням європейського досвіду та відповідно до вимог ЄСПЛ. За таких умов потребують удосконалення норми чинного Положення про порядок здійснення помилування, або постає потреба в ухваленні спеціального закону, який би запроваджував механізм перегляду справ осіб довічно позбавлених волі.

Список використаних джерел

1. Шармар О. М., Корольчук В. В. Проблемні питання помилування згідно з проектом нового Кримінального кодексу України. Реформування кримінального законодавства крізь призму історичного надбання [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 берез. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 108–111.

2. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 16 вересня 2021 року № 6-п(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text>.

3. Решение Европейского суда по правам человека от 09.07.2013, судебное дело «Винтер и другие против Соединенного королевства». Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. URL: <http://khp.org/index.php?id=1408522184>.

4. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія / Ю. А. Пономаренко. Харків : Право, 2020. 720 с.

5. Про Положення про порядок здійснення помилування: Указ Президента України від 21.04.2015 р. № 223/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>.